

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

ОДБОР ЗА ОНОМАСТИКУ

ОНОМАТОЛОШКИ

ПРИЛОЗИ

XVII

Примљено на скупу Одељења језика и књижевности, од 22. јуна 2004. године, на основу реферата проф. др Недељка Богдановића, академика Милке Ивић, редовног члана САНУ, Александра Ломе, дописног члана САНУ, и Слободана Реметића, дописног члана АНУРС

Уређивачки одбор

академик Милка Ивић, редовни члан САНУ, Александар Лома, дописни члан САНУ, проф. др Мато Пижурица, Слободан Реметић, дописни члан АНУРС, и проф. др Љиљана Црепајац

Главни уредник

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД

2004

bokliky; *Zhérkë* ib. стрп. **Жърково** из Деч. хрисувуље, ул. М. Пешикан у ОП 7/1986, 66.⁴¹ Паралелно јављање словенског суфикса за етнике *-jane* и еквивалентног алб. *-as* у случајевима као *Melán(i)* : *Melas* (**mělb* „песак“) могло је бити делом подстакнуто старинским словенским локативом консонантских основа на *-as*, ул. у Моравској нем. *Dubas* < **Dobl'ane*.⁴²

Georg Holzer, *Die Slaven im Erlauftal. Eine Namenlandschaft in Niederösterreich* (Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde, Herausgegeben von Anton Eggendorfer und Willibald Rosner, Bd. 29), Wien 2001, 160 страна са једном картом.

Објављена у низу посвећеном локалној историји (Landeskunde), ова монографија пружа очекивани допринос тој дисциплини, за коју су топономастичка истраживања од великог значаја (ту спадају и убицације неких топонима посведочених само у средњовековним изворима као прилог историјској географији), али је од несумњивог интереса и за шири круг слависта, пре свега ономастичара и историчара језика. То не изненађује, јер је потекла је из пера истакнутог аустријског слависте са дубоким дијахроним и компаративним увидима.⁴³ Настала је у склопу пројекта аустријског Фонда за научно истраживање „Језик средњовековног словенства у Аустрији“, који се одвија од 2001. године под руководством њеног аутора. У предговору Георг Холцер истиче да је циљ тог пројекта обрада целокупног словенског језичког наслеђа у источној Аустрији, а да овом приликом пружа само мали територијални исечак, са намером да да детаљну студију у којој би егземплярно размотрио и предочио много тога у шта није могуће упуштати се при разматрању целокупне области, јер би иначе оно изашло из својих оквира. Он ту наглашава да његово лингвистичко истраживање иде у стопу за скорашњим археолошким открићима, мислећи при том пре свега на ископавање словенске некрополе VIII–IX в. у Унтернбергу, откривене 1997. (на корицама је приказан један од тамошњих налаза, цртеж словенског српа).

Подручје истраживања је слив Ерлафа, десне притоке Дунава; Х. истиче да некадашње присуство Словена на том подручју не представља никакав изузетак у односу на суседне речне долине, осим што је његова документованост овде нешто боља. Коришћени извори описани су у трећем поглављу књиге; они покривају временски распон од 832. до 1436, а по свом карактеру су даровнице на латинском језику из раздобља пре 1000. и катастри на немачком језику из доцнијег времена. У претходном, другом поглављу, даје се историјски оквир истраживања, почевши од знања и претпоставки о предсловенским народима и језицима у долини Ерлафа, која је у римско доба чинила део провинције *Noticum ripense*. Романима и предбаварским Германима ту су

⁴¹ Поређење са стсл. **жъръць** „свештеник, жрец“ (ССПА 322) имплицира алб. преузеће топонима пре вршења треће палатализације (случај грч. Γαρδίκι) и затим његову повратну позајмицу у старосрпски (што ми се данас чини мало вероватно).

⁴² Дакле можда *Vérbas* код Берата, 1431. *Verbe* тј. *Врба* или *Врбе*, можда преко лок. **Vьrb'l'asъ* од **Vьrb'l'ane*, мада није искључена ни непосредна алб. деривација; али ул. *Врбас* у Бачкој.

⁴³ У складу са начелима која је образложио у Кракову 1996. (HOLZER 1998) и потом у Брну 1999. (HOLZER 2000), Х. уз традиционалне реконструкције прихваћене за (позни) прасловенски даје и оне на дубљој прасловенској равни, нпр. стр. 92 *žabina rēka* < **džēbejnā rajkā*.

претходили Келти, а топономастичке трагове оставило је и преткелтско становништво (од којег би потицало само име реке *Erlaf* < *Arelape*). Словени су се ту населили око 600. под аварском врховном влашћу, коју је само привремено прекинуо Самов устанак 623–658, а коначно тек Карло Велики 791. г. Власти Каролинга уследила је угарска доминација између битака код Братиславе 907. и на Лешком пољу 955; на то доба подсећа легендарни лик племенитог Ридигера из Пехларна (*Pöchlarn*, у епу *Bechelären*), града на ушћу Ерлафа, опеван у „Песми о Нибелунзима“. Од друге половине IX в. почиње христјанизација и германизација („баваризација“) овдашњих Словена; у овој области се словенски језик последњи пут помиње 976–979, али ваља рачунати да је и ту, као у неким другим деловима Аустрије, преживљавао још једно или два столећа. Тиме се оцртава период од око петсто година, приближно 600–1100, у који се датира настанак словенских топонима који су предмет ове монографије.

Њен средишњи и главни део чини потанко разматрање — азбучним редом — 37 идентификованих словенских имена, од којих нека живе до данас на терену, а друга су позната само из историјских записа. Сваком од њих посвећена је мала студија на једној до две, каткад и на више страна; за свако X. наводи све расположиве потврде и установљава његов највероватнији словенски предлогак, дискутујући фонетске, морфолошке и семантичке проблеме које оно покреће. Узима се у обзир, и на крају сваке одреднице наводи, ранија литература, уколико о датом имену постоји. Предложена решења поткрепљују се паралелама из словенских језика, за семантику и из немачког.

Већ и површан поглед на ову грађу очитује нам да су у њој описна назвања далеко бројнија од оних антропонимског порекла. Међу овима другим идентификовани су само по један посесив на *-jь* и *-ovъ*: **Ljubьča* „Љупчево село“ (> *Lois(ing)*)⁴⁴ и **Žihova* „Жихов посед“ (> *Sichau*), као и један вероватан пример ојконима на **-itji*: *Lo(ch)nitz* < **Lochynici* „Лохинови људи“ = чеш. *Lochenice*. Уз то се у ову категорију сврставају и три асуфиксална образовања, где се, бар наизглед, лично име непосредно одразило као топоним: **Oтьčanь* „кум, рођак“ (> *Ötscher*), назван је можда, како то X. на стр. 79 претпоставља, не по човеку, него по богу Перуну, будући да се ради о истакнутом вису,⁴⁵ док се случајеви **Suppan* < *županь* „управник, старшина“ и *Leublinic* < *ljubljenikъ* „љубимац“ могу објаснити топонимском применом словенских речи од стране несловенског, немачког живља.⁴⁶ У знатно бројнију категорију дескриптивних назвања спадају на првом месту топографски апелативи *prédělъ* „вододелница“ > *Brettl*, **kolomezа* „граница означена кољем“ > *Colomezza*, *Kalmaz*, *chъlmъ* „заобљен врх брда, хум“ > *Kolm*, *polomъ* „(ветро)лом“ > *Polln*, *poljana* „равно поље“ > *Pölla*,⁴⁷ *ropica* „слан извор, слатина“ > *Robitz*, *morawa* „влажна ливада“ (> *Morau*), *ťrnawa* „трновито место“ > *Tirnau*.⁴⁸ На универбизацију отпадањем апелатива свде се хидроними **Vystra (voda)* „брз, бистар поток“ >

⁴⁴ Поред ЛИИ **Ljubьсь* у основи би могло бити и **Ljubькъ*, **Ljubько*.

⁴⁵ Р. Катичић у свом (веома повољном) приказу ове књиге (WSJ 48/2002, 259–262) прихватио је и поткрепљује овакву интерпретацију (стр. 261). За неизведен облик личног имена као показатељ митолошке мотивације топонима ул. ОП 8/1987, стр. 48 д.

⁴⁶ И на мађарском тлу чести су топоними идентични антропонимима словенског порекла; они су вероватно настали у већ хунгаризованој средини. На тај начин ипак се не могу објаснити сви овакви случајеви, каквих има и тамо где није било страног утицаја; једно од могућих објашњења пружа претпоставка о секундарној сингуларизацији првобитно плуралних ојконима, до које је долазило поистовећењем старог генитива множине са номинативом-акузативом једине мушког рода, в. ЗМСФЛ 42/1999, 45 дд.

⁴⁷ Слов. паралелама које X. стр. 87 наводи за ово назвање ваља придодати стсп. *полана* (в. потврде у Даничић).

⁴⁸ У два последња случаја *-ava* је интегрални део апелатива и не може се схватити као формант топонимске творбе (код *ťrnъ* се ради о рефлексу *u*-основе са продуженим вокализмом; за **morava* деривациона основа и није потврђена).

Faista, **Paka (voda)* „вода која тече обратно“ > *Pockau*,⁴⁹ **Korytyna (gora)* „брдо над коритастом долином“ > *Görten*, свакако и **Sърnъna (gora)* > *Zürner*.⁵⁰ На исти начин универбизоване придевске синтагме лежале би и у основи трију изведеница на *-ina* од зоонимских основа: **Оувъчина* „овјче пасиште“, **Вуџина* „биџје пасиште“ (> *Feichsen*), **Џабина* „жабљи поток“ (> *Saffen*).⁵¹ Топоними или топографски апелативи изведени суфиксима од придевских основа представљају други тип универбизације; таквих је овде највише, посебно од придева на *-ънъ* суфиксима *-ica* за женски и *-ikъ* за мушки род: **Jesenъnica* „јасенов поток“ > *Jeřnitz*, **Losъnica* „жребом до-, раздјелена земља“ > *Lossnitz*,⁵² **Моџъница* „блатна долина“ > *Möslitz*; **Аворъникъ* „где расту јавори“ > *Awering(spach)*, **Моџъникъ* „место где има бреза“ > *Friesenegg*, **Каменъникъ* „где има камена“ > *Gaming*, **Гумънъникъ* „где је гумно“ > *Giening*, **Козъникъ* „где има коза“ > *Gösing*, **Лазъникъ* „прокрчен пут“ > *Lassing*, **Џърникъ* „црни поток“ > *Siring*, **рудъникъ* „рудник“ > *Reidling*, **Џабъникъ* „где има жаба“ > *Saffenegg*, **Трѣбъникъ* „где је крчевина“ > *Treffling*. Овамо спада и **Rogatъсь* „(крив?) попут рога“ > *Rogatz*.

У завршном поглављу X. просуђује да словенски предлошци ових имена у дијалекатском погледу показују мешавину чешких и словеначких црта. Од оних фонетских, западнословенских би био развој **tj*, **dj* > *c*, *z*, а словеначко епентетско *l* у *Ljubljjenik* (примера за назале и за групе **il*, **dl* нема). Од морфолошких карактеристика као чешку X. издваја хипокористике на *-ch*: **Žich* и **Lochyn*, а као словеначку имена потока на **-ъникъ*. Део ових налаза је од релативне вредности. Сам X. допушта да се у случају *Ljubljjenik* може радити о имену досељеника из друге области,⁵³ а на другој страни указује на присуство типа *Javornik*, *Žabnik* и на чешком тлу (где би он, међутим, био мање карактеристичан него на словеначком). Што се пак тиче хипокористичног *-хъ*, *Sichau* има аналогију не само у чеш. *Žichov* (стр. 93) него и у слн. *Žihovo selo*, а у Словенији има и

⁴⁹ Уз хидрониме слн. *Paka*, рус. *Пака* које X. стр. 84 наводи може се поредити и *Пака*, некадашње село у Бачкој (Поповић 1952, 130).

⁵⁰ Сам X. овде претпоставља неизведен облик зоонима *sърna*, но како се име пише у неким изворима и са *пп*: *Zърnna* (уп. стр. 115), пре би се могло радити о придеву на *-ъna*, уп. у шумадиској Колубари *Срна Јаруга*, у *Срној Јаруги* (СЕЗ 31/1949, 125; тамо и *Срнин њошок*), као и зооним *срндаћ*, *срндак* < **сърнън-(j)акъ* (НЈ 33/1999, 104).

⁵¹ X. на стр. 92 исправно претпоставља универбизацију из *žabina (rěka/dolina)*, али на 123, где се разматрају творбени типови, ову групу дефинише просто као „имена на слов. *-ina*“, што није довољно прецизно; уп. наш покушај разграничења у ОП 13/1987, 14 дд., где се за ликове типа *Овчина* претпоставља придевски суфикс *-inъ* за извођење од зоонимских основа (рус. *овчиний*), изофункционалан са *-ъъ* а различит од *-inъ* за изражавање индивидуалне припадности. Заключци до којих тамо долазимо иду у прилог Холцеровом опредељењу у овим случајевима за *-ina* (а не *-ъna*).

⁵² Основна реч *los* „жреб“ је рани германизам. С обзиром на *ss* < *z* у *Lassing* < *lazъnikъ* вављало би можда одвагнути и предлогак **Lozъnica*, за који поред шест примера на сх. подручју говоре рус. *Лозница* и пољ. *Łoznica* (на стр. 121 пише, свакако омашком, *lozъnica!*). Овим и неким другим овде размотреним именима (*Suppan*, *Görten*, *Pockau*) Н. се позабавио још у два наврата (HOLZER 2002 и 2003, 224).

⁵³ X. у њему види антропоним идентичан слн. речи *ljubljenik* (и сх. *љубљеник*) „љубимац“, с обзиром на то да би се у контексту јединог извора из 1396. очекивало лично име власника поседа; но овде би оно било у номинативу, док је у другим паралелним одредбама у (латинском) генитиву (уп. стр. 71). Уп. и с.-х. топоним *Љубљеница* код Стоца у Херцеговини, који тешко да је антропонимског порекла. Пре би се могло помишљати на неко топографско назвање у вези са *лубийи*, под претпоставком да **lubiti* заједно са **lipiti* и **l'ipiti* и поствербалима **lubъ*, **lъbъ* и **lуръ* одражава првобитни атематски глагол **l'ubti*, *lъbjъ* (варијанта на *-p* би се у том случају објашњавала обезвучењем пред наставцима на *t*). Био би то реликт апофонске основе **l'ub-* иначе уклоњене због хомонимије са **l'ub-iti*. У сваком случају, чини се сувишном претпоставка да различита ие. корена у **lubъ* / **lъbъ* и **lуръ* (тако најскорије ЕССЯ 16/1990, 157; 186; 228).

других примера за тај тип хипокористика, нпр. *Stahovice*. X. закључује на стр. 119 да су ерлафски Словени говорили језиком која представља комбинацију дијалекатских одлика трију географски блиских старословенских споменика: брижинских споменика (названих по месту Фрајзинг у Каранганији), „Прашких“ и „Кијевских листића“ (за ове последње узима да су настали у Панонији око Блатног језера). Даље у свом закључку X. истиче да размотрена имена пружају језичко сведочанство не само о Словенима који су их наденули него и о Немцима, који су их преузели. Вршење или изостанак неких гласовних промена својствених тамошњем баварском дијалекту пружа елементе за датирање преузећа имена. Парадни пример наведен на стр. 120. представља топоним *Friesenegg*, посведочен тек од XVI в., чије *f* < *v*- за слов. *b*- претпоставља преузеће после 770, а *ie* < *ě* пре 830, те се оно може прецизно датирати у међувреме од око шездесет година. Ово име ипак не представља најранији словенски слој на немачком тлу, јер показује већ извршену ликвидну метатезу у *brěza* < **berza*, за разлику од имена десне притоке Дунава *Perschling* (уп. стр. 20). Даље X. даје сумарне прегледе закона супституције словенских гласова немачким (121 д.) и творбених типова (123 д.), и осврће се на проблем промене граматичког рода при германизацији (125). Ово поглавље завршава се кратким освртом на мотиве именовања (125 д.). На крају књиге приложени су спискови литературе и извора и пописи размотрених имена.

Словенски топонимски супстрат у рано деславизираним областима као ова, фиксиран у хиљаду и више година старим ликовима, није занимљив само за локалну историју, већ пружа драгоцен материјал за поређење свима који се баве дијакроном дијалектологијом и ономастиком на најширем словенском плану. Наравно, под условом да је презентиран на начин на који то X. овде чини. Премда није настала на неузораном тлу,⁵⁴ ова монографија у фактографском погледу увелико употпуњује а у методолошком продубљује досадашња истраживања и свакако може полагати право на улогу узора онима будућим, коју јој аутор у предговору прижељкује.

Jana Pleskalová, *Tvoření nejstarších českých osobních jmen* (Spisy Maysarykovy univerzity v Brně, Filozofická fakulta, č. 317), Brno 1998, 160 стр.

Свако ко се озбиљно бавио словенском антропонимијом познаје велику вредност монографије о старочешким личним именима Јана Свободе (SVOBODA 1964), која славистима широм света већ четрдесет година у великој мери замењује засад непостојећи приручник општесловенског антропонимског фонда и творбе. Недавно је истој теми приступила Јана Плескалова, али са методолошки суженим фокусом. Док је Свободино истраживање обухватило имена забележена до петнаестог века, ауторка је свој захват сузила на имена посведочена у латинским изворима из XI–XIII в., пре почетка старочешке писмености. Њена творбена анализа спроведена је прецизно: обухвата композицију, префиксалну и суфиксалну деривацију, десубстантивне, деадјективне и девербалне антропониме. Придодат је абецедни попис анализираних имена,

⁵⁴ Топонимима словенског порекла у Аустрији, међу њима и део овде разматраних имена, бавио се досад и бави се низ истакнутих истраживача у областима славистике и ономастике (чије радове у овој књизи X. користи и наводи); поменимо Валтера Штајнхаузера (Steinhauser), Еберхарда Кранцмајера (Kranzmaier), Ернста Ајхлера (Eichler), Ота Кронштајнера (Kronsteiner) и др.